

FUNȚIILE LIMBAJULUI*

HORIA VICENȚIU PĂTRAȘCU

FUNȚIA PRAXIOLOGICĂ ȘI FUNȚIA GNOSEOLOGICĂ

În cartea sa, *A muri pentru o idee. Despre viața plină de primejdii a filosofilor*, Costică Brădățan, profesor de filozofie la Universitatea din Texas, analizează conceptul de martiriu filosofic. Suntem obișnuiți să alocăm epitetul de martir doar acelor creștini care s-au jertfit pentru credința lor și să ignorăm că există și un sens laic al acestui termen. Martirii filosofi sunt cei care s-au jertfit pentru o credință, într-un fel mai generală, mai cuprinzătoare decât cea a credincioșilor. Există vreuna? Ce „obiect” al credinței poate fi superior lui Dumnezeu însuși? Să spunem că filosoful-martir crede în ceea ce crede însuși Dumnezeu-Persoană și de aceea credința lui pare abstrusă și impersonală, ideatică și rece, matematică și... fantomatică. El crede în ceva situat *deasupra* chipului lui Dumnezeu, pe care de aceea nici nu-l invocă – decât... pentru exemplificare, privindu-l *de sus*. Martirul filosofic moare pentru ideile... lui Dumnezeu sau – pentru a rezuma diferența dintre martirul religios și martirul filosof: în timp ce primul moare pentru Dumnezeu, celălalt moare pentru... ideea de Dumnezeu... Dar cel care moare pentru o idee, fie ea și ideea de Dumnezeu, nu va stârni niciodată atâta compasiune în sufletele maselor câtă stârnește cel care moare pentru Persoana lui Dumnezeu sau pentru o ființă vie, oricât ar fi ea de terestră și de mărunță... De aceea martirii filosofi sunt aproape necunoscuți marelui public – mare consumator de drame și tragedii, de morți... personificate.

Ignorarea „fenomenului” martiriului filosofic se datorează, crede Brădățan, și rarității acestuia, chiar dacă numărul restrâns al martirilor filosofi este compensat de numele lor ilustre. Pare-se că societatea nu le acordă decât câtorva onoare de a-i omorî... Și, chiar și pe aceștia, cu greu, după mari precauții și îndelungi „insistențe” de-ale acuzaților. Este cazul lui Socrate, despre a cărui condamnare la moarte s-a spus că ar fi fost de fapt un „suicid judiciar”, dar și al lui Giordano Bruno – executat după aproape un deceniu de „negocieri” cu Inchiziția sau mai exact după negocieri de-ale Inchiziției cu Bruno. De asemenea, Thomas More – om al puterii el însuși o vreme – refuză constant „oferțele” de a se împăca cu autocefalia bisericii engleze, proclamată de Henric al VIII-lea. Nu este poate cazul Hypatiei – ucisă cu bestialitate și „fără aviz” de „gorilele” Sfântului Chiril, patriarh al Alexandriei. Nu

---

* Acest text a apărut, într-o versiune ușor modificată, și în volumul omagial *Lume și tehnică*. Claude Karnoouh la 80 de ani, coordonator Emanuel Copilaș, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2020.

este nici cazul lui Jan Patočka – mort în urma unei hemoragii cerebrale provocată de anchetarea lui dură de către poliția comunistă cehoslovacă. Dar implicarea ultimilor trei în viața religioasă și politică (mai curând ar fi să spunem – în viața religios-politică, căci cele două dimensiuni sunt mereu în legătură) era, pentru oamenii puterii din acele vremuri, prea evidentă și periculoasă – ca executarea filosofilor amintiți să mai poată fi evitată.

Între filosofi și oamenii politici relația este mereu tensionată, în primul rând – și vom adânci tema puțin mai jos – pentru că fiecare categorie practică un alt tip de „discurs”. Politica este inconceptibilă fără *politete* și fără *poliție*, fără diplomație și forță coercitivă, în timp ce valorile întemeietoare ale filosofiei sunt *adevărul* și *libertatea*. Pentru filosof numai un adevăr acceptat liber își merită acest nume, iar libertatea gândirii sale se înclină, de bună voie, doar din convingere, în fața evidenței; cunoașterea filosofică este un act de *recunoaștere* a puterii adevărului, singura putere *legitimă* pentru filosof.

Or, dușmănia neîmpăcată dintre filozofie și politică își are originea în cele două funcții fundamentale ale limbajului: *funcția pragmatică*, praxiologică și *funcția gnoseologică*. Politicianul operează numai cu funcția praxiologică a limbajului, cu alte cuvinte – pentru el limbajul are o valoare de întrebuintare și poate fi modificat în raport cu scopurile sale: dobândirea puterii, desfășurarea unei acțiuni, implementarea unei idei sau credințe în mințile și sufletele oamenilor. Pentru filosof, funcția fundamentală a limbajului este cea gnoseologică. Nimic nu poate fi mai presus decât adevărul, nici un scop – oricât de „nobil” ar părea, nimic nu poate justifica sacrificarea adevărului. Diferența radicală dintre filosof și omul politic se poate reduce la aceasta: nici o faptă nu poate fi bună în afara adevărului – crede filosoful; faptele pot fi bune independent de adevăr – crede omul politic. Pentru omul politic „adevărul” poate fi manipulat în slujba atingerii binelui (propriu sau colectiv, individual sau general, temporar sau etern), în vreme ce pentru filosof manipularea adevărului este inacceptabilă, iar „binele” rezultat în urma unei asemenea manipulări este un fals bine, un bine aparent, care-și va dezvălui în timp nocivitatea.

Fapt este că societatea umană – așa cum a fost concepută din cele mai vechi timpuri – este una *politică*, una bazată, construită pe primordialitatea funcției pragmatice a limbajului, cea pentru care rostirea are o valoare instrumentală și nu una absolută. Iar dacă ascunderea adevărului este mai utilă decât rostirea adevărului, falsul și minciuna vor fi preferabile – din punct de vedere practic și moral – adevărului. Măsurată după efectele sale, minciuna produce mult mai multe avantaje decât rostirea adevărului – și poate că, într-adevăr, una dintre cele mai geniale cotituri ale umanității a fost descoperirea minciunii. Ea este atât de legată de începuturile umanității – ale omului așa cum îl cunoaștem astăzi, ale omului *care a ales modul politic de a exista, funcția pragmatică / praxiologică a limbajului* – încât aproape toate miturile antropogonice vorbesc, invariabil, despre un act primordial al ascunderii, al disimulării, de o minciună originară. Prometeu ascunde focul și-l aduce oamenilor, iar pedeapsa pentru această îndrăzneală este, de

asemenea, ascunsă sub un chip deopotrivă ademenitor și înșelător. Adam se ascunde de Dumnezeu, îl minte pe Dumnezeu după ce, la rândul lui, a fost mințit de Diavol. Zeus însuși, tatăl zeilor și oamenilor, este ascuns de mama sa, Rhea, printr-o înșelăciune. Exemplele ar putea umple câteva pagini. Semnificația lor poate fi desprinsă cu ușurință: umanitatea a optat *ab initio* pentru funcția praxiologică a cunoașterii, pentru modul politic de existență. Cealaltă funcție, funcția gnoseologică și modul filosofic de existență au trebuit să rămână în umbră, la margine și în opoziție cu modul de existență acceptat de societatea umană. Conflictul dintre filosof și societate, dintre *vita activa* și *vita contemplativa* este, de aceea, unul de esență, unul înrădăcinat în dualitatea funcțională a limbajului, în cele două dimensiuni ale limbajului – adică ale trăsăturii fundamentale a ființei umane. La începutul lumii sale, odată cu apariția limbajului articulat, omul a trebuit să decidă dacă va folosi limbajul pentru a arăta sau pentru a ascunde, pentru a revela sau pentru a disimula... A trebuit să opteze care funcție a limbajului – cea praxiologică sau cea gnoseologică – este mai importantă. Și, după toate probabilitățile, a fost aleasă cea praxiologică¹. Lumea noastră este clădită pe temeliile acestei alegeri primordiale. Filosofii sunt cei care fac notă discordantă cu această „întemeiere” politică a lumii, deși – mai ales în ultima vreme – se încearcă „politizarea” filosofiei în sensul supunerii ei dimensiunii praxiologice a limbajului. Dar, cum am văzut deja, o filozofie praxiologică, o filozofie care să-și supună demersul sensului pragmatic al limbajului este o contradicție în termeni. Filosofia, nu poate avea, prin definiție, un sens pragmatic-politic. Filosofia rămâne mereu – chiar dacă dispare *in actu* vreme de secole – *cealaltă* potențialitate a limbajului, valența lui gnoseologică, expresia celeilalte funcții a limbajului, temeiul celui alt mod de a exista – al omului și al societății...

SCHIȚĂ DE PORTRET: FILOSOFIE ȘI AUTISM...

Dacă societatea umană este construită pe temeiul ipocriziei, al minciunii general acceptate, al prefăcătoriei, filosoful – face o figură aparte, stranie, neliniștitoare. El este cel care pune în discuție – prin comportamentul său, prin cuvintele sale – înseși temeiurile societății umane. Prin aceasta el singur se exclude din ea, înainte să fie exclus de ceilalți, înainte de a fi judecat și executat. Matei

---

¹ Comentând pe marginea cuvântului elen al adevărului – *aletheia*, Heidegger constata că în chiar „esența” sau miezul adevărului stă tocmai opusul lui – „uitarea”, „starea de ascundere”, ceea ce ar însemna că ascunderea, „uitarea” ar fi mai *originare* decât adevărul. Pentru a înțelege cum ascunderea poate să preceadă dez-văluirea (un alt termen semnificativ) adusă de adevăr – trebuie să avem tot timpul în minte ipoteza unei pre-mergeri originare a funcției praxiologice a limbajului. Mai exact limba propriu zisă se constituie pe solul acestei negări a funcției gnoseologice și, în acest sens, se poate vorbi despre o ascundere originară, despre o „uitare” primordială. Filosoful are datoria de a înlătura această uitare și de a des-coperi funcția gnoseologică a limbajului, adânc îngropată sub și chiar dincolo de limba propriu zisă – care este manifestarea funcției praxiologice a limbajului.

Călinescu, descriind experiența tragică pe care a avut-o cu fiul său suferind de autism, rezuma – în *Portretul lui M.* – autismul ca fiind „incapacitatea organică, fiziologică de a minți.” Mult din marginalizarea pe care o suferă copilul bolnav de autism provine tocmai din această incapacitate de a se supune comandamentului fundamental al societății sau mai precis al socialității: „învață să minți frumos; ascunde ceea ce crezi, gândești sau simți; prefă-te!” Or, filosoful este „autistul” societății umane din toate timpurile, de altfel el – ne spune Brădățan – preferă de multe ori singurătatea, retragerea – și poate tocmai pentru a nu fi nevoit să mintă, să se prefacă, să plătească zilnic obolul Ipocriziei. Cine știe dacă nu acesta este chiar motivul „chemării pustiei” pentru unii dintre semenii noștri: oameni care nu pot literalmente suporta minciuna – presupusă de orice organizare umană, fie ea oricât de sacră. Dacă societatea umană s-a construit la un moment dat pe temeiurile ipocriziei, ale minciunii, e de presupus că există o categorie – e drept minoritară – de oameni „sinceri” până în măduva oaselor, de oameni care nu pot accepta – aproape fiziologic – acțiunea și pasiunea minciunii și ipocriziei.

Dacă pentru unii limba este mediul ascunderii sau al „prelucrării” conținuturilor cognitive în scopuri practice, în scopul atingerii „binelui”, pentru ceilalți limba este mediul de exprimare, de dezvăluire a adevărului. Pentru unii limbajul înseamnă în primul rând capacitatea de a nu spune ceea ce crezi cu adevărat și de a ascunde ceea ce este evident; pentru ceilalți limbajul este doar mijloc de căutare și de comunicare a adevărului, de dezvăluire a ceea ce este ascuns, de vizibilizare a ceea ce este invizibil.

ȘTIINȚA ȘI RELIGIA – EXPRESII ALE FUNCȚIEI GNOSEOLOGICE SAU ALE FUNCȚIEI PRAXIOLOGICE A LIMBAJULUI?

Avem acum de răspuns la două posibile întâmpinări: prima privește știința, cealaltă religia. Știința nu privilegiază și ea, oare, funcția gnoseologică a limbajului? Și atunci nu este încercarea noastră de a defini filosofia prea îngustă, lăsând un întreg domeniu la o parte? Așa s-ar părea. Numai că, de fapt, științele au în general un obiect de studiu mult îndepărtat de lumea omului, de „lumea vieții”, iar privilegierea funcției gnoseologice a limbajului se manifestă într-un mod specific, majoritatea științelor fiind nevoite, pe măsură ce devin mai riguroase, mai exacte, să-și construiască un limbaj special, în timp ce filosofia rămâne în cea mai mare parte, cu toate conceptualizările și metodele ei, fidelă limbii naturale (chiar dacă aceasta este fatalmente marcată de originea sa praxiologică) și nu se îndepărtează de lumea omului și a vieții. Filosofia este așadar mult mai susceptibilă de a intra în conflict cu paradigma praxiologică a limbajului pentru că interferează cu aceeași tematică, cu același câmp problematic, abordat și tranșat într-un mod radical opus, explicit sau implicit, de modul politic de a gândi, de a acționa și de a... exista. În orice caz, ori de câte ori științele au părăsit limbajul lor special și s-au

apropiat de problemele umanului, de lumea omului și a vieții, de câte ori au interferat cu domeniul politico-religios (teologico-politic) și credințele adânc implantate în mințile noastre, oamenii de știință au fost obligați să îmbrace mantia filosofică, comportamentul lor, dar și tratamentul la care au fost supuși fiind cu totul similare celor manifestate, respectiv suportate de filosofi. Să ne gândim numai soarta unui Galileo Galilei sau la concepția darwinistă pentru a înțelege că ori de câte ori științele se exprimă cu privire la lumea vieții și a omului, ilustrează, fiecare în felul ei, conflictul originar, fundamental dintre dimensiunea gnoseologică și praxiologică a cunoașterii.

Dacă științele beneficiază de un tratament cu totul privilegiat în epoca noastră, fiind „promovate” drept cunoașterea exemplară, cunoașterea-model, model căruia trebuie să i se supună și cunoașterea filosofică – acest fapt nu se datorează însă, în niciun caz, funcției lor gnoseologice – ca opusă celei praxiologice – ci tocmai „neutralității” științelor, indiferenței lor față de lumea omului și a vieții. „Cunoașterea științifică” este cum nu se poate mai convenabilă pentru „omul politic” pentru că aceasta nu se exprimă cu privire la aspectele esențiale pentru om și societate – aspecte cu privire la care se exprimă însă el, omul politic, și... filosoful. Cunoașterea științifică, fiind neutră, poate fi „folosită” și manipulată politic, dacă omul politic va considera necesar. El poate găsi oricând dovezi științifice ca să-și justifice ideologia, deciziile, acțiunile. Astăzi – orice acțiune politică este dublată de un studiu științific, de un studiu de fezabilitate. Astăzi „cercetătorii” sunt utilizați pentru a justifica politica... educațională, alimentară, internațională. Evident, nu vorbim de cazurile imorale în care institutele de cercetare sunt finanțate și servesc explicit obiectivele „omului politic”, fiind plătite ca să ajungă la anumite rezultate favorabile implementării unor măsuri politice, dar chiar și acolo unde există așa numita „obiectivitate” științifică – sau mai ales acolo – rezultatele cercetării pot fi folosite, exploatate și de o direcție ideologică și în cealaltă, și de o anumită „politică” și de către cea care o combate pe aceasta.

În primul rând însă atractivitatea științelor este dată astăzi de *aplicabilitatea* lor, de faptul că pot fi *folosite* în viața practică. Armonia dintre științe și epoca actuală provine tocmai din faptul că ele furnizează *sensului praxiologic al existenței* atâtea și atâtea argumente, atâtea și atâtea motive de mândrie. Dovada absolută că științele sunt bune este că folosesc, sunt practice, produc efecte în realitate. Științele au devenit pentru epoca actuală însuși arhetipul cunoașterii tocmai pentru valența lor praxiologică, nicidecum pentru cea gnoseologică. Științele reprezintă cel mai dezirabil lucru pentru „omul politic”: cunoașterea pusă în slujba vocației sale praxiologice, modelului praxiologic de viață. Când însă știința renunță la această „slujbă” în care a fost angajată de omul politic și se apucă să dea curs naturii sale adânci, gnoseologice, ea devine negreșit filosofică și intră în conflict cu politica și cu „omul politic”.

Cea de-a doua obiecție ar putea viza teologia, credința religioasă, învățătura bisericească, pe scurt, așa-numita cunoaștere revelată... Nu avem și în acest caz de

a face cu o funcție gnoseologică? Prin ce se diferențiază martirul filosof de martirul religios? Nu vrea și omul religios ca și filosoful să cunoască ultimele temeuri ale existenței (care pentru primul poartă numele simplu de Dumnezeu, iar pentru celălalt numele de Ființă)? Care este diferența dintre cele două tipuri de „cunoaștere” – cea filosofică și cea religioasă? Vom răspunde scurt: în esență nu este nicio diferență! Atât omul religios cât și filosoful urmăresc, vizează, intenționează misterul existenței. Dar chiar dacă intenția este elementul comun al cunoașterii religioase și al cunoașterii filosofice, parcursul acestora le deosebește până la diferență radicală, aceea dintre filozofie și politică, dintre gnoseologie și praxiologie. În măsura în care „cunoașterea religioasă” rămâne în apropierea intenției sale inițiale, ea este extrem de apropiată, aproape îndistinctă de cunoașterea filosofică. Avem neprețuite exemple în acest sens – în scrierile Sfinților Părinți, în scrierile unor mistici sau ale unor teologi. Doar că de cele mai multe ori se întâmplă ca cunoașterea religioasă să vireze puternic spre dimensiunea praxio-politică a existenței. Ceea ce o apropie de această dimensiune, făcând-o să intre în cele din urmă cu totul în „ordinea” ei este momentul *deciziei*. Decizia, hotărârea de a crede într-un „adevăr” sau în altul, de a urma o cale sau alta și de a acomoda judecata, rațiunea acestei decizii inițiale este „miezul” politic al cunoașterii religioase, care din acest moment nu mai este de fapt cunoaștere, ci simplă credință (*doxa*). Religia, ca și politica, este interesată de urmarea unui anumit program – considerat sacru, indiscutabil, infailibil – și de inserarea, implementarea lui în lumea vieții și a omului, de realizarea acestuia. Tot ceea ce pune în discuție „programul”, „decizia” este respins fără drept de apel sau dezbatut, pentru a salva aparența „libertății de credință” – doar pentru a fi, ulterior, respins. Ceea ce „rațiunea” credinciosului acceptă este ceea ce este în acord cu principiile sale fundamentale, cu „decizia” lui inițială, cu programul-proiect original. Tot restul este „erezie” sau „filozofie”, „despicare a firului în patru”, vorbărie fără sens. Religia este, în esența ei instituțională, o organizație politică și de aici, din acest acord intern, genetic, derivă apropierea ei constantă de-a lungul întregii istorii de puterea politică, apropiere într-atât de semnificativă, încât am putea numi domeniul pe care amândouă îl revendică și în care ambele sunt prezente printr-un singur termen compus – domeniul politico-religios sau domeniul religios-politic. Dacă urmărim istoria doctrinelor bisericesti – căci și aici vorbim de o istorie – vom vedea că „mișcarea”, „evoluția” acestora se explică prin acțiunea a doi factori: „nucleul” dur, decizia „politică” luată la un moment dat: „*e bine să crezi asta!*” (nu e deloc o întâmplare că instaurarea marilor religii se leagă de un personaj politic, de exemplu răspândirea creștinismului de decizia politică luată de Constantin, devenit ulterior Sf. Constantin cel Mare) și, al doilea factor, istoria intelectuală și socio-economică. „Credința” este, desigur, criteriul în funcție de care orice adaos este acceptat sau respins ca erezie, binecuvântat sau pus la index, dar uneori credința însăși trebuie să se mai moduleze după „noile” descoperiri științifice sau cuceriri tehnice. Știința, după cum am văzut, este neutră, deci ușor de folosit în

orice direcție am dori, așa încât dacă vrem să demonstrăm existența lui Dumnezeu (o absurditate, de altfel), știința ne pune nenumărate resurse, statistici și tabele, unități de măsură și rezultate certe care să dovedească că Dumnezeu într-adevăr există. Ceilalți – care pretind că nu cred în Dumnezeu, vor folosi datele științifice pentru obiectivul opus. Mai greu îi este religiei să răspundă descoperirilor din filozofie, din mișcarea liberă a gândului și a ideii, mai ales când gândul și ideea filosofică urmăresc (și cum ar putea să nu o facă?) să deslușească și să înțeleagă problemele pe care religia le proclamă drept „taine”. Un filosof își scrie singur numele în registrul Indexului de îndată ce se apucă să scrie cuvântul Dumnezeu. Religia nu poate accepta că domeniul ei problematic poate fi abordat din afara dogmelor sale, din afara „deciziei” politice. Oricine vorbește de Dumnezeu fără să fie „membru” al clerului sau, dacă este, cine-și permite să vorbească despre Dumnezeu fără să citeze la fiecare două rânduri Scriptura sau „legislația” ecleziastică în vigoare – este ca un avocat care pledează într-o cauză fără să facă mereu trimitere la codurile juridice în vigoare. Fidelitatea, loialitatea față de Sfânta și Apostoleasca Biserică se dovedesc prin citările repetate din textele canonice, prin argumentul autorității. Ele sunt mai curând dovezi de fidelitate, asigurări în privința loialității celui care scrie decât sprijin edificator pentru lector².

FUNCȚII SUPRA-UMANE ALE LIMBAJULUI: FUNCȚIA MAGICĂ ȘI FUNCȚIA DEMIURGICĂ

Este timpul să ne referim și la celelalte două funcții ale „limbajului”, funcții mai neobișnuite, atribuite de fantezia umană lui Dumnezeu, zeilor sau unor supra-oameni. Aceste două funcții sunt: *funcția demiurgică*, funcție a limbajului divin, căci numai Dumnezeu poate *crea* prin Cuvântul său, prin simpla pronunțare a numelui lucrului ce urmează să prindă ființă, funcție redată magistral în începutul *Genezei* și în *Evangelhia după Ioan*.

Dacă cuvântul-creator are capacitatea de a face lucrurile pe care le rostește, cuvântul-magic are proprietatea de a opera asupra lucrurilor deja create, de a le face să acționeze prin simpla pronunțare a unei comenzi. Pare a fi cuvântul imediat subordonat cuvântului divin și creator, în strictă legătură cu el, dar lipsit de puterea lui creatoare, productivă în sens propriu. Pare că ține de a doua etapă a creației divine, de aceea îl întâlnim în primul rând asociat unor personaje divine – secundare sau divinității însăși – după ce Creația a fost deja încheiată. Astfel,

---

² „Citările” și „referințele bibliografice” – obligatorii în lucrările academice contemporane – provin din acest tipar scolastic, dintr-o istorie seculară de învățătură și învățământ bisericesc / religios, ele având de fapt – *mutatis mutandis* – același rol paralingvistic / metalingvistic de asigurare a „establishmentului” cultural-academic cu privire la loialitatea / fidelitatea față de el. De aceea găsim tot atât de puține lucruri „revoluționare” în lucrările academice pe cât găsim în predicile unui preot de țară.

limbajul folosit de Iisus este în mare parte un limbaj de factură magică – el poruncește bolnavilor să se însănătoșească, morților să învieze, demonilor să-l părăsească pe cel demonizat. Dar și Dumnezeu-Tatăl apelează la funcția magică a limbajului după încheierea Creației Sale. El poruncește primilor oameni să iasă din Eden, norilor să potopească lumea, El, prin cuvântul său magic, aduce bunăstare sau abate nenorociri peste oameni și țări. Practic, de îndată ce Creația este încheiată, Dumnezeu însuși acționează numai prin intermediul Cuvântului-magic, singura funcție activă a limbajului este funcția sa magică, cea demiurgică retrăgându-se pentru totdeauna. Nici măcar după „sfârșitul” acestei lumi limbajul demiurgic nu mai cu puțință, toate acțiunile Cuvântului vizând numai ceea ce este deja dat – în sensul restaurării ordinii primordiale a lumii sau, preliminar acesteia, în sensul distrugerii răului prezent în lume. Aceeași funcție magică a limbajului este invocată ca „putere” a oamenilor, în speță a oamenilor credincioși, de către Apostolul Pavel sau de către Iisus însuși: cel care crede va putea să învieze morții, să miște munții din loc, să vindece bolile trupești și pe cele duhovnicești.

Deși diferit în esență și în consecințele sale de limbajul demiurgic, limbajul magic păstrează „amprenta stilistică” a acestuia: succint, concentrat, exprimând direct și ferm, fără șovăire, voința „operatorului”, concentrat al unei supra-cunoașteri sau expresie a unei vederi supra-raționale, a unei intuiții dincolo de judecata obișnuită. Formule precum „Piei, Satano!”, „Sesam, deschide-te!” sau „Ia patul tău și umblă!” ori unele rugăciuni de cerere adresate lui Dumnezeu – reprezintă un tip aparte de limbaj – unul care nu reprezintă realitatea dată, nu o reconstruiește explicativ, ci pur și simplu acționează, direct, asupra ei. Fie că la acest tip de limbaj se ajunge în urma unei prealabile inițieri, a unei revelații sau inspirații, limbajul magic se diferențiază de celelalte tipuri de limbaj prin această acțiune directă asupra realității – pe care, spre deosebire de limbajul creator, nu o creează, iar spre deosebire de limbajul gnoseologic – nu se mulțumește să exprime o înțelegere asupra ei.

Singura de care poate fi apropiat limbajul magic este funcția praxiologică a limbajului. Într-adevăr, orice tip de limbaj „praxiologic” și deci politic – are drept „ideal regulativ” formula magică, „comanda”, „ordinul”, „porunca” în conformitate cu care realitatea să se ordoneze într-un fel sau în altul. Doar că formula magică rămâne un simplu ideal, limbajul praxiologic-politic „acționând” asupra realității doar într-un mod indirect, derivat – prin construirea unor modele de realitate și elaborarea unor „metodologii” de aplicare a acestora și prin solicitarea unei adeziuni la acestea prin repetarea sau semnarea anumitor „formule de credință”. Limbajul praxiologic nu ajunge la a acționa asupra realității decât într-un mod derivat, indirect, deductiv. Din anumite principii teoretice se deduc anumite consecințe care, la rândul lor, sunt – prin diferite metode – aplicate, realizate. Limbajul magic, cum am văzut, nu are nevoie de asemenea intermediari. El este direct, simplu, concis și cu o imensă forță de acțiune asupra realității date. El nu este un limbaj demiurgic, creator, dar re-creează lumea, o re-dispune în conformitate cu propria voință a „operatorului” acestui tip de limbaj. Magia și vrăjitoria – în toate variantele lor – țin de acest tip de limbaj magic. Furorul

provocat de practicile magice și vrăjitoarești provine din diferența enormă, radicală față de tipul de limbaj acceptat, agreat de societatea umană așa cum s-a constituit ea. Fundamentul lumii noastre este limbajul praxiologic-politic, chiar dacă, inevitabil, vom întâlni prezente inserții din celelalte tipuri de limbaj, chiar dacă celelalte limbaje supraviețuiesc ca surrogate sau la marginea lumii noastre. Limbajul magic îl angoasează pe „omul politic”, în sensul freudian al angoasei: îi stârnește un ambivalent sentiment de atracție-repulsie. Este, cum am spus, idealul său „regulativ” de care-l desparte însă o întreagă știință „secretă”, „ocultă”, sau o „investire” supranaturală. În vremuri de început „omul politic” putea pretinde că-l posedă, că, prin cuvântul său, poate porunci norilor să aducă ploaia, și soarelui să strălucească din nou. Pretenție extrem de riscantă întrucât neadeverirea „puterilor” sale „lingvistice”, neverificarea lor în experiență îi atrageau deseori detronarea sau chiar moartea. Renunțând să mai fie în mod explicit „șaman”, omul politic și-a menținut fascinația pentru limbajul de tip magic și și-a păstrat anumite atribute și însemne heraldice vagi care amintesc totuși de această „însușire” magică pe care a avut-o la începuturi – fie ca șaman, fie ca rege-zeu sau rege-preot suprem. Fascinația a continuat și s-a „externalizat” în persoana astrologului sau a „alchimistului” pe care nu rareori îi întâlnim în „palat” sau întreținând relații cordiale cu casele conducătoare. Chiar și în zilele noastre „magicianul” este prezent într-o formă laicizată și cvasi-științifică în persoana „manipulatorului” de serviciu – fie că-l numim „expert în comunicare”, „consilier”, „comunicator” etc.³ Cu toate acestea, magia și vrăjitoria provoacă aceluiași om politic suficientă repulsie pentru deveni uneori cel mai înverșunat „vânător de vrăjitoare”. Frustrat de incapacitatea sa de a stăpâni arta directă a „poruncii”, a poruncii care produce efecte imediate – fără constrângere și fără diplomație, fără poliție și fără politețe –, a poruncii care produce supunerea benevolentă și chiar recunoscătoare a celorlalți, omul politic își varsă năduful asupra celor care pretind că dețin această imensă putere. El trădează, prin chiar ostilitatea lui față de magie, dorința ascunsă de a o stăpâni, puternica sa atracție față de ea.

COMBINĂRI ALE CELOR PATRU FUNCȚII ALE LIMBAJULUI

Aceste patru funcții ale limbajului au fost prezentate într-o „puritate tipologică”. Este bine știut că tipurile sunt categorii ideale, în realitate ele amestecându-se în diferite proporții și întreținând relații unele cu altele. Putem distinge totuși fenomenele de limbaj în funcție tocmai de gradul mai mare sau mai

---

³ În forme grotești figura magicianului intim asociat vieții politice revine explicit în vremurile moderne. Este cazul scandalului iscat în jurul așa numitei „flăcări violet” – un fel de flux subliminal cu puteri magice – emis de un așa numit parapsiholog, Aliodor Manolea, flăcără care ar fi paralizat orice forță de reacție a unui candidat la alegerile prezidențiale, Mircea Geoană, favorizându-l astfel pe contracandidatul său, Traian Băsescu.

mic în care se apropie de un anumit tip-ideal de limbaj. În privința combinațiilor posibile între aceste tipuri, trebuie făcute câteva precizări. Dacă între funcția praxiologică și cea pur gnoseologică (exprimată cel mai bine de filozofie în sensul ei clasic, de mod de viață / existență *întemeiat pe valoarea absolută a cunoașterii*) nu poate exista nici un fel de combinație, nici un compromis sau amestec, totuși între funcția praxiologică și funcția gnoseologică, în sensul ei mai slab, științific, există nenumărate întrepătrunderi. Politica revendică o anumită cunoaștere – neapărat de ordin științific, nu filosofic (vezi „științele politice”, „sociologia”, „psihologia maselor / popoarelor”), o cunoaștere *practică*, aplicată, *politică*. Așadar, o primă clasă rezultată din combinarea dintre cele două tipuri ideale principale s-ar putea numi: funcția (derivată?) *praxiologic-gnoseologică* (ilustrată de științele politice, sociologie, economie, etică aplicată și orice „știință” ce poate fi folosită în scopurile atingerii diferitelor obiective ideologice).

Tot astfel, în filozofie, există posibilitatea unei acomodări a funcției gnoseologice cu o funcție praxiologică *slabă* a limbajului, în sensul că filosofia poate visa ca, prin însuși exercițiul ei cognitiv, să producă modificări în subiectul cunoscător, o *edificare* a acestuia. Supunerea trupului propriu minții sau rațiunii, proprietățile terapeutice sau curative ale filosofiei (deci filosofia ca „medicină a sufletului”) și chiar filosofia ca mod de viață – au fost atât de mult asociate filosofiei încât au devenit locuri comune ale acesteia. Dar trebuie precizat încă o dată că funcția praxiologică este aici prezentă într-un grad diminuat și într-un sens slab, mai întâi pentru că ea nu reprezintă nici într-un caz scopul cunoașterii, ci doar un efect al acesteia sau o anexă necesară pentru buna desfășurare a exercițiului cognitiv (de tipul *mens sana in corpore sano*). Am avea de a face astfel, în acest caz, cu o funcție gnoseologic-praxiologică.

Funcțiile obișnuite ale limbajului se pot combina, la rândul lor, cu funcțiile supra-umane ale limbajului, magică și demiurgică. Astfel, din combinarea dintre funcția *praxiologică și magică* a limbajului, rezultă – după cum am văzut – în primul rând ritualurile politice și religioase sau religios-politice (ceremonii, diferite culte, imnuri, însemne naționale, dar deopotrivă „parapsihologia”, „științele comunicării” și artele manipulării sau acea „știință” a influențării subliminale, asociată de publicul larg profilului serviciilor secrete sau de „inteligentă”). *Funcția demiurgică* se combină, cum am văzut, cu *funcția magică* a limbajului întrucât ambele funcții sunt integrate de același personaj „suprem”, Dumnezeu – care după ce creează elementele lumii, le poruncește *să fie* într-un fel sau în altul, să acționeze într-o anumită manieră, manieră care, în mod firesc, ar trebui să coincidă cu însăși natura intrinsecă a acelor elemente – din moment ce cel ce comandă este chiar cel ce le-a creat.

Se poate pune însă în legătură funcția *gnoseologică* (pură, filosofică) cu *funcția magică* a limbajului (căci cu funcția praxiologic-politică am constatat că există o dualitate, o opoziție inerentă, iar funcția demiurgică este rezervată doar figurii Creatorului)? Credem că ele sunt, într-adevăr, puse în legătură de un anumit tip de filozofie care revendică puterea de a acționa asupra lumii și lucrurilor grație

înțelegerii, prin și mulțumită cunoașterii pe care o posedă. Este ceea ce se numește în mod curent – *gnosticism*. Gnosticismul este rezultatul combinării dintre funcția gnoseologică și cea magică a limbajului, este un fenomen cultural sau „lingvistic” de ordin gnoseologic-magic. Gnosticii cred că cel care „știe totul, poate totul”, gnosticii nutresc credința că atingând cele mai înalte culmi ale cunoașterii și înțelegerii – realitatea, ba chiar zeii sau însuși Dumnezeu, ni se vor supune, vor asculta de noi, de voința noastră. Adam aparține acestui tip de „limbaj”, în acest limbaj îi vorbește Diavolul când îl face să creadă că poate ajunge la Dumnezeu, că poate fi ca Dumnezeu printr-o cunoaștere supremă. De altfel, „Diavolul” se pare că este specialist în acest tip de limbaj, din moment ce tot el tentează prin aceeași ispită, a cunoașterii supreme și, deci, prin ea, a puterii supreme, o altă figură arhetipală a culturii europene, Faust.

Evident, „demonizarea” acestui tip de limbaj are rațiuni istorice, ea fiind urmarea secolelor întregi de luptă dintre Biserică și gnosticism, adică dintre religie ca instituție politică și centru de putere și un curent de gândire care afirma explicit posibilitatea fiecărui om de a dobândi puterea (supremă) prin cunoașterea (totală, supremă). Gnosticismul a constituit contrapondera bisericii, a religiei-instituție, a urmărit-o mereu, de cele mai multe ori din imediata ei vecinătate, ceea ce a provocat o imensă furie clerului, adică omului politic în versiune sacramentală, care dorea să-și păstreze pentru sine însuși monopolul asupra spiritului ființei umane. Gnosticii au fost precursorii democratizării spiritului, a acelei facultăți misterioase (spirit, minte, pneuma, imaginație) prin care omul putea cunoaște, intra în contact (și stăpâni) cele mai ascunse niveluri ale universului. Ei sunt precursorii iluminismului modern – care susținea, într-o versiune mai tare sau mai moderată, mai spirituală sau mai laicizată – același lucru: stăpânind cunoașterea, omul devine stăpânul lumii și al vieții, ori măcar al propriei sale vieți. Biserica nu putea accepta această eliminare a ei din poziția de intermediar absolut necesar între oamenii obișnuiți și Dumnezeu (eponim al unui conglomerat de substanțe și însușiri: adevăr, ființă, dreptate, iubire etc.) De aceea Biserica a urât cel mai mult gnosticismul, mai mult chiar decât filosofia – mult mai modestă sau pe deplin indiferentă cu privire la exercitarea puterii rezultate din înțelegere sau cunoaștere. Dacă filosofia urmărește ceva o face în așa fel încât propria voință să se supună în totalitate adevărului cunoscut, în nici un caz să-l folosească pe acesta ca instrument în atingerea altor scopuri; adevărul este pentru filozofie un scop în sine, în vreme ce pentru gnostic – ca și, într-un cu totul alt sens, pentru omul politic, pentru omul practic – este doar un „mijloc” spre altceva, în cazul gnosticului – mântuirea, iluminarea etc.) Plotin, Origen, Evagrie, Dionisie, misticii sunt cei care țin de acest tip de limbaj – gnoseologic-magic.

Aceste tipuri delimitate până acum – cele principale: praxiologic, gnoseologic, demiurgic, magic și cele subsecvente: praxiologic-gnoseologic (științele, științele aplicate, științele inginerești, științele politice, sociologia), gnoseologic-praxiologic („înțelepciunea”, „cumpătarea”, „ataraxia”, „filosofia ca mod de viață”),

praxiologic-magic (parapsihologia, științele comunicării, artele manipulării, programarea neurolingvistică, „gândirea pozitivă” și orice terapie de ordin lingvistic) și gnoseologic-magic (gnosticismul, misticismul, „iluminismul” – în sens larg și propriu, spiritualismul) sunt „elementele” din care este alcătuită lumea Logosului, așa cum a fost concepută de ființa umană din cele mai vechi timpuri până astăzi.

TOTALITATEA FUNCȚIILOR LIMBAJULUI – IPOSTAZIATĂ CA DUMNEZEU

Gândirea umană i-a atribuit lui Dumnezeu – ca ființă supremă și paradoxală, ca suveran absolut – posesia *tuturor funcțiilor limbajului*. Numai că Dumnezeu este, în același timp, ființa situată dincolo de limbaj – și chiar dincolo de gândire. Ca fiind Unul absolut, el nu poate fi afectat de dualitatea presupusă de limbaj și gândire. De aceea, limbajul și gândirea au fost văzute ca „atribute” ale lui Dumnezeu – în care Dumnezeu este și în același timp nu este prezent, ca niște însușiri sau chiar „persoane” divine, neidentificate cu însăși esența lui Dumnezeu, dar decurgând din aceasta într-un mod aproape de neînțeles pentru mintea umană. Sofia, Înțelepciunea, Cuvântul – sunt numele acestor atribute, iar cititorul poate urmări în foarte mici detalii istoria concepțiilor legate de „limbajul” sau „gândirea” lui Dumnezeu. Nu este locul să stăruim asupra acestor detalii – extrem de interesante. Vom spune doar pe scurt că cele patru funcții ale limbajului apar în mod evident și cu privire la Dumnezeu, căci funcția demiurgică este doar una dintre ele, într-o formă de discurs specific din care nu lipsesc paradoxurile și „afirmațiile-negative” și „negațiile-afirmative” de tip apofatic. Dumnezeu este cel care creează lumea prin Cuvânt (funcția demiurgică), face ca lucrurile să se miște, să acționeze *în mod direct* într-un anumit fel prin Cuvântul său (funcția magică). Dar Dumnezeu este și cel care *cunoaște* – într-un mod intuitiv, direct, arhetipal – sufletul oamenilor și esența lucrurilor, dar și – într-un mod mijlocit prin limbaj, respectiv prin rugăciune – cererile oamenilor, dorințele lor, căința și implorarea îndurării divine. Dumnezeu este cel care *aude*, deci cel care ascultă și cel care, prin prealabila sa ascultare, solicită o anumită rostire adresată lui (rugăciunea). Rugătorul aude această ascultare prealabilă a lui Dumnezeu și auzind-o începe să i se adreseze celui care de cele mai multe ori, dacă nu întotdeauna, îi vorbește numai prin însăși ascultarea sa. Așadar funcția gnoseologică a limbajului – este activă și în cazul lui Dumnezeu, dar într-un fel univoc, doar ca limbaj ce-i este adresat lui de creatură. Cunoașterea lui Dumnezeu este, am văzut, situată deasupra limbajului căci el are o percepție numenală a lucrurilor, cunoașterea lui nu poate fi făcută dependentă de reprezentări, deci de limbaj. Și totuși – limbajul apare, în funcțiunea sa gnoseologică, în sensul „decriptării mesajului” rugăciunii – prin rugăciunea sa omul se face cunoscut lui Dumnezeu, Dumnezeu îl cunoaște pe om.

În sfârșit, funcția praxiologic-politică nu este nicidecum absentă din „limbajul” lui Dumnezeu: Dumnezeu îi învață, îi îndeamnă pe oameni să acționeze într-un fel anume pentru a obține un efect sau pentru a-și desăvârși lucrarea; li se adresează oamenilor ca unor colaboratori sau ca un adevărat șef de echipă (repartizează sarcini, dă indicații, stabilește coduri etice sau de bune practici).

E foarte adevărat că o funcție sau alta îi este atribuită lui Dumnezeu în funcție de profilul epocii, al lumii istorice sau al culturii; dacă în antichitate Dumnezeu era mai ales Cuvânt-magic, în evul mediu Dumnezeu era în primul rând Cuvânt-cunoaștere, aproape toată teologia medievală gravitând în jurul funcției gnoseologice (problema relației dintre atotștiința divină și libertatea umană, a păcatului originar), drept sursă a Adevărului absolut (problema dintre atotștiința divină și puterea divină, respectiv întrebarea: are Dumnezeu puterea de a schimba adevărurile eterne, are Dumnezeu vreo putere asupra adevărului), disputa gnosticismului – Dumnezeu este cunoaștere, iar la cunoașterea divină poate ajunge și ființa umană, mântuirea este posibilă prin cunoaștere. Teologia medievală, scolastică este încercarea de a-l înțelege sau cel puțin traduce, transpune pe Dumnezeu în limbajul rațiunii. În epoca modernă – Dumnezeu este mai ales conceput praxiologic-politic (problema Binelui, a teodiceei: este Dumnezeu bun, cum e posibil să apară răul într-o orânduire a cărei sursă este o ființă perfectă, deci bună; încercarea de a judeca acțiunile lui Dumnezeu în funcție de criteriul binelui, o judecată aplicată, praxiologică asupra divinității.) Și totuși acest ultim tip, praxiologic-politic, însoțește întreaga „istorie a lui Dumnezeu”, dat fiind că este într-un profund acord cu însăși structura generativă a religiei ca instituție social-politică.

BIBLIOGRAFIE

- Brădățan, Costică, *A muri pentru o idee. Despre viața plină de primejdii a filosofilor*, traducere Vlad Russo, Humanitas, 2018.
- Călinescu, Matei, *Portretul lui M.*, Editura Polirom, 2003.
- Heidegger, Martin, „Despre esența adevărului” în *Repere pe drumul gândirii*, traducere Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, Editura Politică, 1988.